

ISSN 1999-4214

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN HUMANITIES
INSTITUTE

№ 4/2021

Жылына 4 рет шығады
2001 ж. шыға бастаған

Выходит 4 раза в год
Начал издаваться с 2001 г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Нұр-Сұлтан, 2021

Нур-Султан, 2021

Nur-Sultan, 2021

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
филология ғылымдарының кандидаты, доцент Еуразия гуманитарлық институты,
Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
Философия докторы (PhD), доцент Еуразия гуманитарлық институты, Нұр-Сұлтан,
Қазақстан

Редакция алқасы

- Аймұхамбет Ж.Ә.** ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
- Ақтаева К.** ф.ғ.д., проф., А. Мицкевич атынд. Польша университеті, Познань, Польша.
- Әбсадық А.А.** ф.ғ.д., проф., А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
- Бредихин С.Н.** ф.ғ.д., проф., Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
- Гайнуллина Ф.А.** ф.ғ.к., доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей Қазақстан
- Ермекова Т.Н.** ф.ғ.д., проф., Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
- Есиркепова К.Қ.** ф.ғ.к., қауымдас. проф А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
- Жүсіпов Н.Қ.** ф.ғ.д., проф. Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
- Курбанова М.М.** ф.ғ.д., проф., Алишер Навои атынд. Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
- Қамзабек Д.** ф.ғ.д., проф. Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
- Құрысжан Л.Ә.** ф.ғ.д., проф., Ханкук шетелдік университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
- Онер М.** ф.ғ.д., проф., Эгей университеті, Измир, Туркия
- Пименова М.В.** ф.ғ.д., профессор Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
- Сайфулина Ф.С.** ф.ғ.д., проф., Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Нұр-Сұлтан қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен тіркелген № 1854-Ж 27.03.2001

Басуға 15.12.2021ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 86

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института,
Нур-Султан, Казахстан

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института, Нур-
Султан, Казахстан

Редакционная коллегия

- Аймухамбет Ж.А.** д.ф.н., проф., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
- Актаева К.** д.ф.н., проф., университет имени Адама Мицкевича в Познани, Познань, Польша.
- Абсадық А.А.** д.ф.н., проф. Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
- Бредихин С.Н.** д.ф.н., проф., Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
- Гайнуллина Ф.А.** к.ф.н., доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
- Ермекова Т.Н.** д.ф.н., проф., КазНацЖенПУ, Алматы, Казахстан
- Есиркепова К.К.** д.ф.н., проф. Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
- Жусипов Н.К.** д.ф.н., проф., Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
- Курбанова М.М.** д.ф.н., проф., Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
- Камзабек Д.** д.ф.н., проф., ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
- Курысжан Л.А.** д.ф.н., проф., Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
- Онер М.** д.ф.н., проф., Эгейский университет, Измир, Турция
- Пименова М.В.** д.ф.н., проф., Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
- Сайфулина Ф.С.** д.ф.н., проф., Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Нур-Султан., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.
Собственник: «Евразийский гуманитарный институт».
Зарегистрировано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан № 1854-Ж 27.03.2001.
Подписано в печать 15.12.2021ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.
Тираж 200. Цена согласовано. Заказ №86
Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
*Candidate of Philological Science, Associate Professor of the Eurasian Humanities
Institute, Nur-Sultan, Kazakhstan*

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
*Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the Eurasian Humanities Institute,
Nur-Sultan, Kazakhstan*

Editorial Board

- Aimuhambet Zh.A.** D.Ph.Sc., Professor, L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan
Aktayeva K. D.Ph.Sc., Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A. D.Ph.Sc., Professor, Kostanay Regional University named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Bredikhin S.N. D.Ph.Sc., Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А. C.Ph.Sc., Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N. D.Ph.Sc., Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K. D.Ph.Sc., Professor, Kostanay Regional University named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K. D.Ph.Sc., Professor, Toraighyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kurbanova M.M. D.Ph.Sc., Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabek D. D.Ph.Sc., Professor, L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan
Kartayeva A.M. D.Ph.Sc., Professor, East Kazakhstan University named after S. Amanzholov, Oskemen, Republic of Kazakhstan
Kuryszhan L.A. D.Ph.Sc., Professor, Hankulc University of Foreign Languages, Seoul, South Korea
Oner M. D.Ph.Sc., Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Pimenova M.V. D.Ph.Sc., Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S. D.Ph.Sc., Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

*Editorial address: 010009, Nur-Sultan., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; E-mail: eagi.vestnik@gmail.com, Caïm: ojs.egi.kz*

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «Eurasian Humanities Institute».

Registered by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan № 1854-Ж 27.03.2001.

Signed for printing 15.12.2021 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 86

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

Л. МҰСАЛЫ

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан
(E-mail: mj_laila@mail.ru)

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ АЛҒАШҚЫ СИМВОЛИСТ АҚЫНДАР

Аңдатпа. Мақалада қазақ поэзиясындағы символистік ағымның өкілдері М. Жұмабаев пен Б.Күлеев шығармаларындағы символ-бернелеу және оның көркемдік-эстетикалық қызметі қарастырылады. Символ теориясы бойынша шетелдік және отандық әдебиеттанудағы зерттеулерге сүйене оырып, символ категориясының қыр-сырын ашуға талпынады. Сондай-ақ, қазақпоэзиясында қолданылатын ұлттық дүниетанымды білдіретін символдарды, жалпы көшпенділердің ойлау, жырлау мәнері мен тұрмыс-тіршілігінен ақпарат беретін концептілерді талдайды. ХХ ғасырдың басында қазақ поэзиясында символистік арна пайда болып, М.Жұмабай, Б.Күлей секілді қазақтың талантты ақындарының өлеңдерінен символ-бернелеудің түрлі көріністерін тауып, оларды қазақ әдебиетіндегі алғашқы символист ақындар ретінде таниды. Бұл сөз-символдар ақындардың барлық өлеңдерінде әртүрлі мазмұнда, қилы пішінде көрінеді. Екі ақынның өмірлік, шығармашылық концепциясын бернелейтін бұл сөздер әр өлеңде түрлі қырынан ашылады.

Автордың пайымдауынша, бұл ақындарды символист деп атауға мүмкіндік беретін себептерді ұлттық дәстүр тереңінен іздеген жөн. Сонда ғана олардың поэзиясындағы символистік арнаның мән-мазмұны ашылады.

Түйін сөздер: символизм, поэзия, лирика, суггестия, поэтика, символ

Кіріспе. Өнер түрлерінің ішінде көркем сөз өнерінің қызметі мен маңызы қаншалықты зор болса, поэтикалық амал-тәсілдердің арасында символдың да көркемдік қызметі орасан деп бағалауға толық негіз бар. Көркем әдебиеттің, оның бейнелеу құралы сөздің синкретті табиғатына орай, сөз-символдар да белгілі дәрежеде синкретті болып табылады.

Көркем символдар қазақ әдебиетінің табиғатына, жалпы ұлттық ойлау жүйесіне етене тән көркемдік құбылыс екенін ұлттық әдебиет тарихынан, көркем ойдың даму барысынан, ақындық жад арқылы поэтикалық зерде де үнемі жалғасып отыратынын көруге болады. Авторлық концепцияны белгілі бір символмен түйіндеп отыру әдісі ешқашан жат болмаған.

ХХ ғасырдың басында қазақ әдебиетінде символдың көркемдік-шығармашылық сипат алып, арнаулы поэтикалық тәсілге айналуы жалпы көркемдік ой-танымның көкжиегі кеңейіп, деңгейінің биіктеуінің дәлелі болады десек артық айтпаймыз.

Символизм терминін поэтикалық бағыттың атауы ретінде ең алғаш рет француздың символист ақыны Ж.Мореас өзінің «Les Cantilnes» [1, 593]. деген жинағының алғы сөзінде қолданған және өзі жариялаған «Le Symbol» [2] түсіндіріп берді.

Символистер поэзияны көркем ойлаудың ерекше типі, оның мазмұнын проза құралымен жеткізуге болмайды деп таныды, поэтикалық форманың сыртқы белгілерін мойындамай, олар верлибрді енгізді. «Верлибр» сөзін әлем әдебиетінің классигі А. Рембо енгізген [3, 258]. Символистер образдың көп мағыналылығы мен амбиваленттілігін күшейтіп, осы арқылы шағын лирикалық формаларға интонациялық реңк берді. Сөздің қалыптасып қалған нақты мағыналарын бұзып, ассоциациялар ойыны, мағыналар ұштасуы арқылы оған астарлылық дарытты.

Поэзияны музыканың композициялық принциптерімен байытты, сөйтіп Вагнер үлгісімен театр, көркемсурет, музыка, поэзия синтезіне ұмтылып, көркемөнерлер шекарасын кеңейтті.

Символ туралы жұмысымызға поэтикалық материал ретінде ХХ ғасыр басындағы қазақ поэзиясын кездейсоқ таңдап алған жоқпыз. Тап осы кезеңдегі поэзияда ұлттық сипаттағы таза символ мысалдары көрініп, символизмге бой ұру байқалады. Бұл ретте негізгі нысанамыз белгілі ақындар Мағжан Жұмабаев пен Бернияз Күлей шығармашылығы болуы да заңды тәрізді. Жоғарыда айтылған «символизмге бой ұру» осы ақындар шығармаларынан байқалып, «сарыншыл», «символист» деп алдымен осы ақындар айыпталғаны белгілі. Сол тұстағы поэзияның ең алдыңғы қатарлы өкілі ретінде бұл ақындар символизмге соқпай өтуі мүмкін де емес еді. Мұның объективті, субъективті толып жатқан себептері бар еді. ХХ ғасыр басында орыс поэзиясында, тіпті бүкіл европалық өнерде бел алған басым бағыт – символизм болғаны бәрімізге белгілі. Ал символдың өзіндік сипаты мен ұлттық ерекшелігін, ұлттық өрнектерін даралап, поэтикалық зердедегі жалғастығын қазақ әдебиетіндегі символистік ағымның өкілдері М. Жұмабаев және Б. Күлеев шығармалары негізінде анықтау – бұл көркемдік құбылыс туралы жан-жақты ілімнің қалыптасуында үлкен орын алары даусыз. Себебі «символистер» атанған осы ақындардың өлең тәжірибесінде символдандыру нақты шығармашылық әдіс ретінде арнайы қолданылды.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Мақаланы жазу барысында, салыстырмалы талдау, жинақтау әдістері қолданылды.

Шетелдік және отандық гуманитарлық ғылымдарда поэзиядағы поэтикалық символдың көркемдік-эстетикалық мәні мен қызметін интерпретациялауға арналған зерттеу жұмысының өзіндік дәстүрі қалыптасқан.

Символ адам санасымен тығыз байланысты ежелгі ұғым болса да, оның философиялық-эстетикалық пайымдалуы кейінірек басталады. Бұл туралы «Краткая литературная энциклопедия» [4, 214] еңбегінде айтылған мәліметтерге шолу жасап өтер болсақ, адамзаттың ақыл-ойының даму тарихында символдардың елеулі орны болғанымен де, оны қабылдау, зерттеу барысында бірізділік сақтала бермегенін көруге болады. Хронологиялық тұрғыдан алып қарағанда, символдың алғашқы көріністерін көне замандардан табуға болады. Көне Шығыстың әдеби ескерткіштерінен, ежелгі түркілердің руникалық жазбаларынан, Орхон-Енисей жазуынан тұспалдау, астарлау әдістерін кездестіруге болады.

Ал жалпы ежелгі мифологиялық дүниетанымда символикалық мағына мен оның нақты мағынасы ажыратылмай, тепе-теңдік ретінде ұғынылды, яғни символ ешқандай рефлексияға ұшырамады. Ал антикалық мәдениетте Платонның ежелгі мифологияның екінші символикалық мағынасын қайта жаңғырту тәжірибесінен соң жаңаша көзқарас қалыптаса бастады. Платон үшін символды ең алдымен, философияға дейінгі мифтен бөліп алу керек болды, себебі эллиндік ойлау жүйесінде символды көбіне аллегориямен шатастыру белең алған болатын [5, 321].

Осындай көзқарастар тұрғысындағы ізденістер символдың дуальды, екіжақты немесе антитетикалық құрылу идеясына тәуелділігін, оған қоса оның материалдық және идеалдық, нақты және әмбебаптық сипаттарын анықтауға бағытталып, символ құрылымын түзетін сәйкестіктерді анықтауға күш салды.

Отандық әдебиеттанушы Б.А. Жетпісбаева символдардың уақытпен, тарихпен және болмыспен тығыз қарым-қатынастарға, сан қилы байланысқа түсе отырып, дамудың түрлі сатыларынан өтетінін [6, 147] атап көрсетеді. Расында да, символдың тарихына қатысты еңбектерді таразылау арқылы аталған ұғымның өрлеу мен құлдырау, тіпті символдану кезеңдерін бастан кешіргенін байқауға болады. Адам санасы жаңғырып, қайта түлеген Ренессанста символдың көп мағыналылығы ескеріліп, оны интуитивті түрде қабылдау үрдісі күшейді, бірақ символдың жаңа теориясы жасалған жоқ. Барокко мен классицизмде кітаби аллегорияға деген талғамның қайта өсуіне байланысты символ тағы да назардан тыс қала берді. Тек неміс романтизмінің эстетикалық теориясы ғана классицистік аллегорияға символ мен мифті идея мен образдың теңдігі ретінде саналы түрде қарсы қойды.

«Краткая литературная энциклопедия» еңбегінде символдың романтикалық теориясының қалыптасуында Ф. Крейцердің «Ежелгі халықтардың символикасы мен

мифологиясы» атты еңбегінің ролі ерекше болғаны айтылады. «Ол ежелгі грек мифологиясы материалында символ типтерінің классификациясын жасады. Форманың шексіздіктің тікелей көрінісі бола алмайтындығын, тұйықтығын көрсететін мистикалық символдар; символдың мағыналық шексіздігін қарапайымдылыққа, тұйықталған формаға сыйдыруға тырысатын пластикалық символдар т.б. деп бөлді» [4, 318]. Символдың кейбір жеке қасиеттерін тану үшін бұл жіктемеге де көңіл бөлген артық болмайды. Символды аллегорияға қарсы қоюда Шеллингпен бір көзқараста болған Крейцер символдың «сәттік тұтастығын», тікелей әсер ете алатын қабілет-қасиетін және құрылымының табиғилығын атап өтеді.

Символды танып-бағалауда неміс ойшылдарының да көзқарастары назар аудартады. Мысалы, неміс ақыны Ф. Шлегель үшін жалпы поэтикалық шығармашылық дегеніміз «мәңгілік символдандыру» [7, 25] болып табылады. Неміс романтиктері символды пайымдауда Гетеге көп сүйенеді, өйткені ол табиғат және адам шығармашылығының барлық формаларын мағынасы бар және сөйлейтін символдар деп бағалаған болатын. Гетенің пайымдауының романтиктерден басты айырмашылығы мынада: ол символдың көзге көрінбейтін дерексіздігі мен жіктелмейтін бүтіндігін басқа әлеммен байланыстыратын мистикалық тұрғыда емес, символ арқылы көрінетін бастаулардың өмірдің өзінен туындайтын табиғилығымен байланыстырады, бұл көзқарас әдебиет пен мәдениеттің дамуына біршама әсер еткенін атап көрсеткен жөн.

Неміс философы Гегель романтиктерге қарсы шығып, символдың құрылымындағы рационалистік, таңбалық сипатқа баса назар аударып «Символ, ең алдымен, қандай да бір таңба» [7, 36] деп білген Гегель оның шарттылығын, рухани еркіндік бермейтінін атап көрсетеді.

Символ жөнінде орыстың символист ақыны әрі символизм теоретигі А. Белыйдың да пікірлері назар аудартады. А. Белый үшін символ философиялық-шығармашылық контексті бар әмбебап категория болып табылады. «Символ есть предел всем познавательным, творческим, этическим нормам. Символ в этом смысле есть предел пределов» [8, 97] – деген тұжырымы А. Белыйдың символға қатысты жоғары көзқарасын айқындайды. Ғалымның үнемі қайталап отыратын «символ-құндылық» деген пікірі символдың ғалым үшін өте маңызды концепт екенін танытады. Жалпы, символды тану мен бағалауда символизм теоретигі А. Белыйдың анықтамаларына, әсіресе символды таныммен, шығармашылықпен байланыстыратын көзқарасына терең мән берген абзал. Символ, А. Белый үшін «шығармашылық таным, мазмұнның бірлігі».

Жалпы, символ терминінің этимологиясына үнілсек, әуел баста бұл терминнің әлеуметтік, қарым-қатынастық (коммуникативтік) қызметінің күшті болғанын көруге болады. «Символа» деп ежелгі гректер бөлініп қалған пластинканың бір-біріне сәйкес келетін сынықтарын атаған. Осы сынықтар арқылы достас, одақтас адамдар бір-бірін таныған, яғни, символ бойынша «өз адамдарын» танып, түсінетін болған. Басқа бөтендер де танып, түсіне алатын аллегорияға қарағанда, символда адамдарды біріктіре алатын жылы құпия бар. Бұл турасында А. Белыйдың мына пікірі ойға оралады: «Зат есім болатын «символ» сөзі gumballw (бірге лақтырамын, біріктіремін) деген етістіктен шыққан; символ біріктіру нәтижесі; «синтез деген зат есім» gungio (бірге ойлаймын) деген етістіктен шыққан, бірге ойлаймын деген сөз әлі біріктіру емес, «синтез» сөзі бірге алынған идеялардың механикалық қосындысы ғана; ал «символ – органикалық бірігудің нәтижесі» [8, 125]. Ғалымның бұл пікірінің символды символ ететін өзіндік қасиетін тану үшін көп мәні бар. Символдың о бастағы этимологиялық мағынасы мүлде жоғалып кетпей, тек даму барысында түрлі қырынан жаңарып отырғанын көреміз.

Символ жөнінде нақты бір тұжырымға жету үшін, өзіміз танысқан пікірлер арасынан ең бір мәнді, дәлелді деп тапқан анықтауларды беріп өтсек дейміз.

Әдебиеттану терминдерінің қысқаша сөздігінде: «Символ-қандай да бір құбылыстың мәнін шартты түрде білдіретін сөз немесе зат. Жалпыға бірдей түсінікті символикамен қатар

әдебиетте ақындар тудырған индивидуалдық символдар бар. Олардың мәнін ашу үшін автордың поэтикалық әлеміне үңілу керек» [9, 232] екенін атап көрсетеді.

Заттық образ бен терең мағына символдың құрылымында бір-біріне елестетуге болмайтын екі полюс ретінде көрінеді, әрі олар екі айырылып, символ тудырады. А.Ф. Лосевтің ойынша, «символда сол заттың өзінің шегінен асатын жинақтау болмаса, ол символ емес» [11, 133], яғни нақтылай түссек, символда болатын жинақтау өз құрамында шексіз мағыналық тараптарға ажырап, түрлі қырынан ашылып, жаңа ассоциациялар тудыра алады деуге болады.

Демек, «символ – жинақтау» деген тұжырымға ойлану керек. Қазақтың көрнекті әдебиеттанушы ғалымы Ахмет Байтұрсыновтың «бұл лебіз мағынасы мен астыртын мағынасының жинағы» [12,147] деген пікірінің де жаны бар. Символ ешқашан бір мағына шегінде қалып қоймайды, оның мағыналық өрісі шексіз кең. Символ қай жағдайда да сол заттың өзінен басқа затқа меззеу, оның шегінен асу. Бір құбылыс келесі құбылыстың мәні арқылы ашылса, екі құбылыстың өзара әсерінен, әр тарапты байланыс-қатысынан ақиқат туралы жаңа білім туады. Бұл ақиқат – жинақталып барып туған жаңа ақиқат, ап-анық, түсініктірек, алдыңғы екі құбылыстан да мәндірек, сүзілген ақиқат. Мысалы, «қос аққу» символы - сол тұрған қалпында махаббаттың, адалдықтың нақ өзі екені туралы ақиқат болып адамдардың түсінігіне сіңісіп кеткен. Символдың мәні мен күші – осында, әрі қою әрі анықтығында. Ал қазақ тілінің ерекше саздылығы мен үн байлығы, әсіресе символикалық поэзиядағы ассонанстық жарасым ұлттық әдеби символдардың сазды-суггестивті сипатын күшейте түсетіні анық.

Қазақ әдебиеттану ғылымындағы символ проблемасы туралы сөз болғанда, ең алдымен А.Байтұрсыновтың «әдебиет танытқышына» тағы да жүгінеміз. Осы еңбектің «Сөз өнерінің ғылымы» атты тарауында «сөз талғаудың шарттарын» атап-атап көрсеткен. Осы шарттардың ішінде ақын тілі үшін аса қажеті – «тіл көрнектілігі» деп біліп, «сөздің дұрыс, таза, анық, дәл айтылуының үстінде талғау сөздің көрнекі болуы да керек болады. Адамға дерексіз заттан гөрі деректі зат түсініктірек, жансыз заттың күйінен жанды заттың күйі танысырақ. Сондықтан адам сөйлегенде сөзі толық түсінікті болу үшін дерексіз заттарды деректі затша, жансыз затты жанды заттай сипаттайды...» [12, 156] деп сөздің образды сипат алу барысын айта келіп, «Қалыпты түріндегі сөз ондай дәрежеге жету үшін түрлі әдістер істеледі. Ол әдістер негізгі түріне қарай үш топқа бөлінеді: 1. Көріктеу. 2. Меңзеу. 3. Әсерлеу» деп поэтикалық әдіс-құралдарды жіктеп береді.

Әдебиеттанушы-ғалым З. Қабдолов «Сөз өнері» еңбегінде «...троптың бір түрі – астарлау, яки, символ (грекше, шартты белгі) – бір нәрсені тура суреттемей, бұларға ұқсас бір нәрсеге құпия теліп, жасыра жарыстырып, бүкпелей бейнелеу, ойды ашық айтпай, тартымды тұспалмен түсіндіру» дей келе, «Ең бастысы, символ сөз өнерінде кестеленіп отырған шындыққа әсем ажар, байсалды философиялық астар береді» [13, 98] – деп, символдың функциясынан да хабар береді.

Қазақ әдебиеттану ғылымында символдың көркем троптардың бірі ретінде ғана танылып, кейбір ерекшеліктер тұрғысынан ғана анықталуы ол туралы терең зерттеуді, дәйекті талдауларды қажет етеді.

Талқылау мен бақылау. ХХ ғасырдың басында қазақ поэзиясында символикалық арна пайда болып, М. Жұмабай, Б. Күлей секілді қазақтың талантты ақындарының өлеңдерінен символ-бернелеудің түрлі көріністерін табуға болады.

Сылдыр-сылдыр сылдырлап,
Бірінің сырын бірі ұрлап... [14, 98].

Сылқ-сылқ етіп езу тартып күлді су,
Сәуле ме екен, елестеген неткен бу
Қанаты ма жарқыраған немеңе
Ұялассыз, мезгілсіз жүрген неткен қу... [15, 21].

Осындай қазақ тілінің өз табиғатына тән сыңғырлаған сингармонизм поэзия тілінің саздылығын арттырады. Туған тілінің осындай сазды-гармониялық мүмкіндіктерін Мағжан мен Бернияз шебер пайдалана білген, қазақ оқырманын баурап, көркем бернелердің суггестивті (еліктіруші) сипатын арттырған деуге болады.

Суггестивті символдар суггестивті идеялардан келіп туындайтыны өз-өзінен түсінікті. Өздері ұмтылған биік идеалдарға суреткер өз оқырманын да жетелеп, еліктіреді. Символистер Мағжан мен Бернияз жырларының иісі қазақ оқырманға әркез қымбат та жақын болу себебін де олар тудырған символдардың көркемдік мәнінен табуға болатын тәрізді. Суггестия-латынша, «ықпал, әсер» деген мағынаны береді, сондай-ақ, «ойға шақыратын және еліктіретін» деген мағыналары да бар. Әдебиетші Н. Жуанышбеков: «суггестивность – в поэзии активное воздействие на воображение, эмоции, подсознание читателя посредством «пленительной неясности» – логически неуловимых, зыбких, намекающих тематических, образных, ритмических, звуковых ассоциаций» [16, 121] – деген түсініктеме берілген. Бернияз, Мағжандардың жалынды жырларындағы образдық, ырғақтық, дыбыстық ассоциациялардың тындарманның ой-қиялы мен сезімін, жан-жүрегін баурап, еліктіріп әкететін әсерлілігі мен қуаттылығы, экстаздық сипаты, медитациялық ықпалы поэтикалық бернелердің суггестивтілігімен байланысты деуге болады.

Белгілі әдебиетші Б.Қ. Майтанов М. Жұмабаевтың суреткерлік шеберлігін саралаған зерттеуінде Мағжан ақынның поэзиясындағы символдық өрнектер, олардың поэтикалық қызметі туралы талдап-таразылайды. Мысалы, бір ғана «от» образы тұрғысында «Ежелгі түркі жұртының киелі тотемі саналатын от ұғымы түрлі этнографиялық, физикалық сипаттары түрінде сипаттала келіп, идеологиялық деңгейде символикалық мағынаға иеленеді. Ол -азиялық шығыс елінің жиынтық бейнесі» [17, 27] – деп көрсеткен.

Мағжан, Бернияз символдарына тән тағы бір ерекшелік – белгілі бір тірек-символдардың қалыптасуы.

Б. Күлеев және М. Жұмабаев поэзиясындағы символдардың поэзиядағы көркемдік қызметі күшті. Бұлар ақындардың идеялық концепциясының түйіні ретінде, эстетикасының ең айқын мотиві ретінде барлық өлеңдерінде тұрақты өрнек болып түзіліп отырады және басқа образдық қолданыстар осы тірек-символдардан өрбіп, оны сан қырынан ашып отырады. Мағжанның эстетикасына етене тән өмірсүйгіштік, адамсүйгіштік пафос, мойымайтын қайрат пен ерік күші, жүрек культі, еркіндік сүйгіш азатшыл, туған жері мен ұлтын сүйген патриоттық мотивтер белгілі символдарда көрініс тауып, түрлі реңкте ауысып отырады. Мысалы:

Күн, От, өмір сөздері – өмір сүруге үндейтін оптимистік мотивтің символдары;

Жел, Толқын сөздері - еркіндіктің, қимыл-әрекеттің динамикалық символдары;

өзен, Дала, Тау, Теңіз сөздері – табиғаттың кеңдік, биіктік, жомарттық т.б. қасиеттеріне үндейтін символдар:

Арыстан, Жолбарыс, Сұңқар сөздері – мойымас жігер, мұқалмас қайраттың символдары;

Қайың, жас тал, терек, жапырақ – балғын да аңғал жастықтың, тазалықтың символдары;

Күн, жұлдыз, ай сөздері – жарық пен жылудың, күш-қуаттың, онымен астасатын өмірдің мазмұны болып пішін табады. Мағжан Жұмабаевсимволдарының семантикасының байлығы сонша оларды бір ғана мағынаға байлай алмайсың, бір символ өз ішінен түрленіп, тіпті кереғар мағына жамалады (жібек жел – жыңды жел). Мұндай символдардың композициялық, идеялық, семантикалық - семиотикалық рөлі сан алуан.

М. Жұмабаев пен Б. Күлеев шығармашылығындағы символистік мазмұн мен пішіннің бір ерекшелігі де осында. Поэтикалық ойдың негізі болатын осындай символдардың басқа көркемдік құралдар, образдардың өрбіп таралып отыратынын көруге болады. Лириканың негізгі қасиеті – субъективизм десек, бұл қасиет Мағжан Жұмабай, Бернияз Күлей лирикасына етене тән қасиет.

Бернияз Күлеев – иррационалист ақын, ол өлеңдерінде ешқандай да объективті, нақты, материалданған ойды тақырып етіп алмайды. Поэмаларындағы шындық өмір деректерінен хабардар еткісі келген тұстарында да астарында сол құбылысқа деген өз көңілі эмоциясы жатады. Шығармашылығының соңғы кезеңінде өткенді аңсау, мұңға бату әуені күшейгенін көреміз.

«Ал жүрегім, өлейін», «Алшы, тәңірім алшы, ал» [15, 69] атты өлеңдердегі Бернияз Күлеевке тән арын, екпін күшейіп, тек басқаша пессимистік реңк табады. «Алшы, тәңірім, алшы, ал» атты өлеңінде:

Өлді жүрек, идеал жоқ,
Идеал табар, қиял жоқ.
Өрттен қалған көмірмін

атты символдық образ бар. Мұнда жүрек сөзінің семантикасы күрделенген, символдық астары тереңдеген. Автор өзінің барлық шығармашылық, ақындық болмысын, жан-дүниесін осы символға түйіндеген.

Бернияз Күлеев – жүректің ақыны, қашан да жүректің сөзін айтады, жүрекке табынады. Жүрек – бүкіл болмысының, рухани әлемінің символы. Ал бұл өлеңдегі жүректің өлуі – ақынның өз жаратылысының күйреуіне, өз өмірінің бітуіне мегзейді. Расында да, бұл өлеңдер Б.Күлеевтің Қазандағы трагедиялық өлімінің алдында жазылған шумақтары. Ақындық интуициямен өз қазасын болжай білген Бернияз Күлеев өлімінің бір себебі – шығармашылық дағдарыс екенін осы өлеңнен ұғуға болады. Жүректің өлімінің себебі – идеал жоқтығы, қиял қанатының кесілуі. Осындай ауыр шығармашылық сәттегі өзінің халін ақын «өрттен қалған көмірмін» деп сипаттайды. Бұл – от-жалынсыз суып қалған ақын-жүректің, сарқылған шабыттың, құлазып бос қалған шығармашыл әлемнің символы. Өрттен қалған шаланың, көмірдің сипаты арқылы ақын өзінің барлық қасіретін, шығармашылық зарын түйіндейді. Осындай мотивті беретін тағы да мынадай символдар бар:

Үзілген бұл, жас өмір
Үнсіз бұлбұл - қызыл тіл
Зардан басқа сыр білмес
Жан жаңылды тілегін
Шөлден көпкен жүрегім
өлді қайта тірілмес

«Үнсіз бұлбұл – қызыл тіл» – шығармашылық «үнсіздіктің» символы, «үзілген жас өмір», «шөлден көпкен жүрегім» образдары да торығу, түңілу мотивін әртүрлі қырынан, түрлі дәрежеде береді.

«Шөлден көпкен жүрегім» образының символдық астары мол. «Шөл» символы көп тарапқа меңзейді: рухани шөлдеу, дағдару, шығармашылықтың шөлі, идеал таба алмау, адасу жүректің кебу т.т. Ақынның сол сәттегі халін анық та әсерлі берген.

Нәтижелер. Мағжан мен Бернияз дәстүрлі құбылтуларды қолдануда аса ұстамды, поэтикалық материалды іріктеуде аса талғампаз, себебі ол сөздің қат-қабат мағыналық мүмкіндіктерін жақсы сезген. «...поэзия тіліндегі лексиканың жартысы ауыспалы мағынада қолданылған сөздерден тұрады. Сөздің мағынасын «филиациялау жолымен» жаңа сөз жасау поэзияның бірден-бір ерекшелігі. Бұл – поэтикалық лексика, яғни сөздердің образды, айшықты нақышта қолданылуы. Поэзия прозадан өзінің лексикасындағы ілгері планға шығаратын осы сияқты белсенді сөздермен бөлектенеді. Бұл белсенді өзге қалыпты «пассив» сөздердің аясында, құндағында соларды фонна алып тұрады. Белгілі бір компонентті бояулы беру - оны ілгері шығару тәсілі. өрнекті, бояулы компонент өзінің осы өрнегі, бояуымен көріну үшін, оған өзінен кейін тұратын, өзінің ерекшелігін көрсетуіне мүмкіндік беретін қалыптылық, қалыптағы фон керек. Міне, осы қалыпты фон сөздер тобы мен ілгері қатарға, көрініске шығатын белсенді (авангард) сөздердің өзара теңдік, үйлесімділік қатынасы поэтикалық тілдегі көркемдікті тудырады. Бұндай белсенді сөздер

тұрақты сипат алып, бернелік дәрежеге, символдық сипатқа көшеді. Жалпы, «поэзия тілі тарихы сөз болғанда, поэзия лексикасы екі бағытта: тектік – мағыналық әрі мағыналық жұмсалыс бағытында қатар қарастырылу керек» [18, 75] – деген пікірді символдарды саралауда да есте ұстаған жөн. Осы тұрғыдан қарағанда, Мағжан мен Бернияз поэзиясында кей сөздер тектік-мағыналық тұрғыда жұмсалады, яғни белгілі бір тірек-сөздер қалыптасады. Басқа сөз-образдаросы негіз-сөздердің төңірегінде өрбиді. Мысалы, Мағжан мен Бернияз поэзиясындағы осындай негіз-сөздер қатарына жүрек пен өмір сөздерін жатқызуға болады.

Бұл сөз-символдар ақындардың барлық өлеңдерінде әртүрлі мазмұнда, қилы пішінде көрінеді. Екі ақынның өмірлік, шығармашылық концепциясын бернелейтін бұл сөздер әр өлеңде түрлі қырынан ашылады.

Қорытынды. «Қазақ әдебиетіндегі символизм қалыптаса бастаған кезеңде еуропа мен орыс символизмі толысу, тіпті тоқырау сатыларын өзегінен түгел өткеріп, жасарын жасап үлгерген еді. Сондықтан Мағжан мен Бернияз өз шығармашылықтарында атышулы әдеби ағымның кемелі мен кемшінін, өміршеңі мен өтпелісін саралап-сұрыптап пайдалану мүмкіндігіне ие болды. Олар идеялық-эстетикалық мектептен тағылым-тәрбие алған жырлар жазу мұратына жолықты» [19, 87] – деген пікірге қосылуға болады.

Мағжан Жұмабаев пен Бернияз Күлеевтің шығармашылығындағы символистік үрдістің, символдандыру тәжірибесінің бастаулары мен алғышарттары мүлде басқа арналардан келіп шығады. Қазақ символизмі ұлттық дүниетаным символдарынан, жалпы көшпенділердің ойлау, жырлау мәнері мен мазмұнынан нәр алады. Осы дәстүрлі рухани зердені қайта жаңғырта отырып, қазақтың аса талантты қос ақыны өз поэтикалық тәжірибелерінде жаңаша мазмұндап, өзгеше символмен бере алды. Бұл поэзияда мистика белгілері, оккульттік түсініктер, діни танымдар, философиялық қағидалар, ғылыми ұстанымдар, өмір бедерлері тағысын тағылар органикалық үйлесіммен бітсе сіңісіп аса күрделі көркем-суггестивті тың символистік мазмұн пайда болды. Ал бұл мазмұн сан қилы пішінде шебер кестеленген символистік өрнектермен безендірілді.

Көркем тілдің барлық бөлшектері (дыбыс, буын, сөз, оралым, ұйқас, ырғақ, т.б.) символдық сипат алып, қазақ поэзиясы тарихында символистік лирика пайда болды. Сонымен мақаламызда М. Жұмабаев және Б. Күлеев поэзиясындағы символистік мазмұн мен пішіннің туу, орнығу, толығу барысына талдау жасадық.

Дәстүр бесігінде тербеліп өскен ақындар енді заман талабына сай жаңаша ойлау дағдысын игере бастады. Өз заманының алдыңғы қатарлы ақыны ретінде поэтикалық өзгерістерді Мағжан мен Бернияз ең алдымен іске асырды. Дәстүрлі толғауды, қара өлеңді стильдеу үрдісін аяқтап, олар көркемдік ізденістерін енді дара ақындық контекст жасау бағытында жалғастырды. Символистік эстетика Мағжан мен Бернияздың көркемдік талғамын қанағаттандырды, бұл арнада олар көптеген поэтикалық табыстарға қол жеткізгенін білеміз. Дегенмен, ақындық дарындылығы ерен бұл суреткерлердің көркемдік әлемін символизммен де шектеуге болмайды деп білеміз. Бұл ақындардың шығармашылық жолындағы символистік арна ең бір жемісті, көркем арна болғанымен де, олардың шығармашылық әлемін тұтас қамти алмайтын тәрізді. Себебі, бұл арна олар үшін уақытша үйрену мектебі, өтпелі кезең, поэтикалық тәжірибе ғана болған тәрізді.

Мағжан Жұмабаев пен Бернияз Күлеев орыс, француз символисттерінен тек пішін түрлендіру, сөз ойнату дағдысын үйренді десек, олардың ешқайсысын да кемітпейміз. Ал мазмұн, идея бұл ақындарда мүлде бөлек, шығыстық, ұлттық сипатта еді. Мағжан, Бернияздарды символист деп атауға мүмкіндік беретін себептерді ұлттық дәстүр тереңінен іздеген жөн болады. Сонда ғана олардың поэзиясындағы символистік арнаның мән-мазмұны ашылады деп санаймыз. XX ғасыр басындағы қазақ ақындарының поэзиясында символистік мазмұн мен пішін қалай көрініс тапқанына зер салып көргенде, бұл ақындардың поэтикалық тәжірибесінен ұлттық өлең дәстүрін жаңғырту мен жаңалаудың, қара өлеңді жаңаша мазмұндау мен өрнектеу, өлшем-ырғақты түрлендірудің сан қилы үлгілерін табамыз.

Сондықтан да, әлем әдебиетіндегі символ дәстүрін қарастыра отырып, қазақ поэзиясындағы символдың көркемдік-эстетикалық сипатын әлі де қарастыруды ұсынамыз.

Әдебиеттер

1. Embiricos A., Les étapes de J. Moréas, Lausanne. – P: sér., 1948. – 235 с.
2. https://fr.wikisource.org/wiki/Page:Le_Symboliste,_1886.djvu/
3. Рембо А. Поэтические произведения в стихах и прозе. / Пред. Л.Г. Андреева, комм. М. В. Толмачева. – М.: Радуга, 1988.5 – 506 с.
4. Краткая литературная энциклопедия: гл. ред. А.А. Сурков. – М.: Сов. энцикл., 1978. – 224 с.
5. Свасьян К.А. Проблема символа в современной философии: – Ереван: АН АрмССР, 1980. – 226 с.
6. Жетписбаева Б.А. Символ в движении литературы (на материале казахской литературы). – Алматы: Ғылым, 1999. – 288 с.
7. Андреев Л.Г., Козлова Н.П., Косиков Г.К. История французской литературы. – М.: Высшая школа, 1987. – 542 с.
8. Белый А. Символизм как миропонимание. – Москва: Республика, 1994. – 528 с.
9. Әдебиеттану. Терминдер сөздігі (Құрастырушылар З.Ахметов, Т.Шаңбаев). – Алматы: Ана тілі, 1998. – 384 б.
10. Литературный энциклопедический словарь/под общ. ред. В.М. Кожевникова, П.А. Николаева. – Москва : Сов. энцикл., 1987. – 751 с.
11. Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. – Москва: Искусство, 1976. – 367 с.
12. Байтұрсынов А. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989. – 320 б.
13. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: Жазушы, 1989. – 365 б.
14. Жұмабаев М. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы, Жазушы, 2002. – 295 б.
15. Күлеев Б. Айтшы, ақ қайың. – Алматы: Жазушы, 1969. – 201 б.
16. Жуанышбеков Н. Проблемы современного сравнительного литературоведения. – Алматы: Қазақ университеті, 2000. – 239 б.
17. Майтанов Б. М. Жұмабаевтың поэтикасы. – Алматы: Қазақ университеті, 2001. – 125 б.
18. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика, Москва, 1963. – 168 с.
19. Елеукенов Ш. Мағжан. – Алматы: Санат, 1995. – 384 б.

Л. МУСАЛЫ

ҚазНУ им. Аль-Фараби, г. Алматы, Қазақстан

ПЕРВЫЕ ПОЭТЫ-СИМВОЛИСТЫ В КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. В статье рассматривается символ в творчестве М. Жумабаева и Б. Кулеева, а также его художественно-эстетическая функция. Основываясь на исследованиях зарубежной и отечественной литературной критики по теории символа, автор стремится раскрыть суть категории символ. Анализируются символы национального мировоззрения, используемые в казахской поэзии, концепции, дающие информацию об образе мышления, пении и жизни кочевников в целом.

В начале XX века в казахской поэзии появилось символическое русло, слова и символы, имеющие символические подтексты, появляются во всех стихах поэтов (в разных значениях и формах). Эти слова, воплощающие идею и творческий замысел двух поэтов, по-разному раскрываются в каждом стихотворении. По мнению автора, природу и причину символов в творчестве этих поэтов следует искать в глубине национальных традиций. Только тогда будет раскрыта сущность символического русла в их поэзии.

Ключевые слова: символизм, поэзия, лирика, внушение, поэтика, концепт.

L. MUSSALY

KazNU named after Al-Farabi, Almaty, Kazakhstan

FIRST SYMBOLISTS-POETS IN KAZAKH LITERATURE

Abstract. The article is devoted to the symbol in the work of representatives of the symbolist movement in Kazakh poetry M. Zhumabaev and B. Kuleyev and its artistic and aesthetic function. Based on the research of foreign and domestic literary criticism on the theory of the symbol, the author seeks to reveal the essence of the category of symbol, the symbols of the national worldview used in Kazakh poetry, concepts that provide information about the way of thinking, singing and the life of nomads in general.

At the beginning of the twentieth century, a symbolic channel appeared in Kazakh poetry. Words and symbols with symbolic implications appear in all poems of poets in different meanings and forms. These words, embodying the idea and creative intention of the two poets, are revealed in different ways in each poem. According to the author, the nature and cause of symbols in the work of these poets should be sought in the depths of national traditions. Only then will the essence of the symbolic channel in their poetry be revealed.

Key words: symbolism, poetry, lyrics, suggestion, poetics, concept.

References

1. Embiricos A., Les étapes de J. Moréas, Lausanne. – P: sér., 1948. – 235 str.
2. https://fr.wikisource.org/wiki/Page:Le_Symboliste,_1886.djvu/
3. Rembo A. Pojeticheskie proizvedeniya v stihah i proze. / Pred. L.G. Andreeva, komm. M. V. Tolmacheva. – M.: Raduga, 1988.5 – 506 s.
4. Kratkaja literaturnaja jenciklopedija: gl. red. A.A. Surkov. – Moskva : Sov. jencikl., 1978. – 224 s.
5. Svas'jan K.A. Problema simvola v sovremennoj filosofii, Erevan, 1980. – 226 s.
6. Zhetpisbaeva B.A. Simvol v dvizhenii literatury (na materiale kazahskoj literatury), Almaty: Fylym, 1999. – 288 s.
7. Andreev L.G., Kozlova N.P., Kosikov G.K. Istorija francuzskoj literatury. – M.: Vysshaja shkola, 1987. – 542 s.
8. Belyj A. Simvolizm kak miroponimanie, Moskva: Respublika, 1994. – 528 s.
9. Literaturovedenie. Terminologicheskij slovar' (Sostaviteli Z. Ahmetov, T. Shanbaev), – Almaty: Ana tili, 1998. – 384 s.

10. Literaturnyj jenciklopedicheskiy slovar'/pod obshh. red. V.M. Kozhevnikova, P.A. Nikolaeva. – Moskva : Sov. jencikl., 1987. – 751 s.
11. Losev A.F. Problema simvola i realisticheskoe iskusstvo, Moskva: Iskusstvo, 1976. – 367 s.
12. Bajtursynov A. Sochinenija. – Almaty: Zhazushy, 1989. – 320 s.
13. Kabdolov Z. Soz oneri. – Almaty: Zhazushy, 1989. – 365 s.
14. Zhumabaev M. Polnoe sobranie sochinenij v dvuh tomah. – Almaty, Pisatel', 2002. – 295 s.
15. Kuleev B. Ajtshy, ak kajyn. – Almaty: Zhazushy, 1969. – 201 s.
16. Zhuanyshbekov N. Problemy sovremennogo sravnitel'nogo literaturovedeniya. Almaty: Kazak universiteti, 2000. – 239 s.
17. Majtanov B. M. Pojetika Zhumabaeva. – Almaty: Kazahskij universitet, 2001. – 125 s.
18. Vinogradov V.V. Stilistika. Teorija pojeticheskoy rechi. Pojetika, Moskva, 1963. – 168 s.
19. Eleukenov Sh. Magzhan. – Almaty: Sanat. 1995. – 384 s.

Автор жайлы мәлімет:

Мұсалы Ләйлә – ф.ғ.к., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-дың профессоры м.а., Алматы, Қазақстан.

Мусалы Лайла – к.ф.н., и.о. профессора КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Mussaly Laila – candidate of philological sciences, acting Professor KazNU named after Al-Farabi, Almaty, Kazakhstan.

Техникалық редактор: **М. Аманғазықызы**
Компьютерде беттеген: **А.С. Сыздыкова**

Еуразия гуманитарлық институтының ХАБАРШЫСЫ.
– 2021. – 4. – Нұр-Сұлтан: ЕАГИ. 78 б.

Жарияланған материалдар автордың көзқарасын білдіреді, олар журналдың редакциялық алқасының пікірімен сәйкес келмеуі мүмкін. Жарияланымдардағы деректер мен мәліметтердің дұрыстығына автор жауап береді.